

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ

УДК 373.3.013.78 -057.874

НАТАЛІЯ БОРБИЧ

(Луцьк)

ОСОБЛИВОСТІ ШКІЛЬНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Розкрито сутність понять «соціалізація» і «шкільна соціалізація», визначено особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку як процесу взаємодії індивіда і суспільства на основі предметно-перетворювальної діяльності, результатом якої є гармонізація відносин особистості й соціуму.

Ключові слова: соціалізація, шкільна соціалізація, соціальність, соціальний розвиток, соціалізаційний процес.

Становлення України як незалежної держави та входження її у світовий простір орієнтує на побудову громадянського суспільства. За таких умов посилюється актуальність наукового дослідження проблеми активізації людського чинника, цілеспрямованого формування соціально активної особистості, адекватної новим вимогам. На перший план вийшли питання гармонійного входження людини в суспільство, відповідності новим соціальним нормам, прийняття й передачі з покоління в покоління системи національних, культурних та релігійних цінностей.

Чинні міжнародні та державні нормативно-правові документи (Конвенція ООН про права дитини, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закони України «Про освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства») одним із основних напрямів визначають стратегічний курс на забезпечення життєздатності дитини, що передбачає успішну її адаптацію та функціонування в соціальному середовищі, починаючи з перших років життя. У процесі соціалізації дитина адаптується до змінних умов життя, навчається дотримуватися норм та вимог, почуватися членом певної спільноти, зважати на відмінність власних бажань від вимог довкілля, засвоювати доцільні правила, переносити свої знання в нові умови.

Проблема активного входження особистості у суспільство була предметом досліджень ще філософів античності. З розвитком суспільства вона не втратила своєї актуальності, навпаки, стала більш різноплановою, набула глибшого змісту. У практиці сучасних наукових досліджень проблему соціалізації особистості розглядають у двох напрямках: по-перше, формування особистості, яка засвоює національні традиції, звичаї, норми моралі свого народу і здатна виконувати функції громадянина держави; по-друге, формування особистості, яка використовує засвоєний соціальний досвід у своїй практичній діяльності як конкретне «Я».

У дослідженнях науковців ця проблема вирішується в кількох аспектах: філософському (Н.Т. Абрамова, В.В. Москаленко, В.Г. Нестеренко, Ю.В. Сичов); психологічному (Л.В. Бондаренко, І.С. Кон, Є.С. Кузьмін, В.С. Мухіна); педагогічному (Г.М. Андреева, Ю.В. Василькова, В.М. Іванов, Н.М. Лавриченко, А.В. Мудрик, І.П. Печенко); соціологічному (В.П. Андрущенко, В.М. Піча, П.А. Сорокін).

Соціально-психологічні аспекти соціалізації з урахуванням вікових особливостей характеризують у своїх дослідженнях Л.І. Божович, Л.С. Виготський, І.С. Кон, А.В. Петровський, Т.А. Репіна та ін. Пошуку гармонії розвитку дитини у природному та соціальному середовищі присвятив свою педагогічну діяльність В.О. Сухомлинський.

Аналіз філософської, соціологічної, педагогічної, психологічної літератури засвідчив, що проблема соціалізації людини досліджується досить широко. Водночас і в науково-методичній літературі, і у практиці існує неадекватне тлумачення процесу соціалізації дітей молодшого шкільного віку. Дискусії навколо поняття «соціалізація» свідчать про його складність, про те, що до цього часу науковці не дійшли згоди в розробці цілісної теорії соціалізації як явища і процесу, а також використання рекомендацій педагогічної науки.

Мета статті – розкрити поняття «соціалізація», «шкільна соціалізація», визначити особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку, розглянути особливості соціалізації школярів на різних етапах соціалізаційного процесу.

Процес соціалізації – це складне явище, у ході якого відбувається засвоєння дитиною об'єктивно заданих норм людської спільноти і постійне відкриття, затвердження себе як соціального суб'єкта. На думку В.В. Москаленко, соціалізація особистості – це процес взаємодії індивіда і суспільства на основі предметно-перетворюючої трудової діяльності особистості, результатом якого є конкретноїсторична форма його соціальності [4, с. 15]. Можливості засвоєння соціальності виявляються у збереженні дитиною тенденції до розширення ступеня свободи, у поглибленні свідомого у власній суб'єктній активності, у характері її заглиблення в соціальний світ.

Сутність соціалізації як предмета наукового пізнання, вочевидь, розкривається у проблемі взаємної зумовленості і співмірності людини та суспільства. Порушення цієї гармонії призводить до знецінення людського життя і втрати його внутрішнього сенсу. Збереження і поновлення такої співмірності є важливим суспільним завданням, у розв'язанні якого значна роль належить педагогічним методам.

Процес соціалізації розглядається з позиції об'єкт-суб'єктної взаємодії, у ході якої водночас відбувається процес освоєння і реалізації особистістю соціального знання, а з іншого боку, – становлення значущої для індивідуальності суб'єкта активної творчої соціальної дії.

Зміст соціалізації визначається, з одного боку, усією сукупністю соціальних упливів світового рівня культури, загальнолюдських цінностей, з іншого, – ставленням до цього самого себе, актуалізацією власного «Я», розкриттям творчих потенціалів особистості. Відтак, головним критерієм соціального розвитку в цьому випадку виступає не ступінь засвоєння соціальних норм і правил поведінки, адаптованості до довкілля на рівні конформізму, а ступінь самостійності, ініціативності, креативності особистості. Свідоме застосування відомих способів оптимального розв'язання соціальної проблеми, здатність до розсудливого пошуку шляхів виходу з важкого становища, – саме так ми усвідомлюємо завдання дорослого, який прагне допомогти дитині успішно соціалізуватися в різних умовах життєдіяльності.

Вивчення соціального розвитку як співвідношення соціалізації-індивідуалізації дає змогу визначити соціально-педагогічні та психологічні механізми розвитку цього процесу в онтогенезі.

Соціальний досвід, до якого залучається дитина з перших років свого життя, акумулюється та виявляється в соціальній культурі. Відтак, постає важливе питання про те, як і де відбувається становлення образу світу і соціуму, зокрема, у свідомості дитини на ранніх етапах соціалізації.

Головною складовою дитячої картини світу є соціальний простір дорослих і однолітків. Питання про ставлення дитини до кожного з них пов'язане з поняттям локусу орієнтації – динамічної якості групи дітей, які виступають суб'єктом впливу на розвиток особистості в різні періоди дитинства. Цей локус орієнтації пересувається у процесі його життєвого шляху в напрямі від соціальних груп дорослих до групи однолітків. І дуже важливо, щоб цей вплив на дитину відбувався в гармонійному сполученні [1, с. 9–10].

Важливим соціальним простором для дитини молодшого шкільного віку є школа, адже її провідна функція виявляється в тому, що вона своєю дією задає головний напрям і зміст соціальних впливів, їхню орієнтацію в контексті цілеспрямованої педагогічної дії. Множина специфічних форм і змісту педагогічної діяльності, завданням якої є соціалізація шкільної молоді, окреслює межі педагогічних досліджень цього явища.

Нині школа розглядається з позицій відкритої соціально-педагогічної системи. Така гуманістично орієнтована школа має багатofункціональний характер, тобто орієнтована на роботу з учнями, на розвиток їх міжособистісного і міжгрупового спілкування [5, с. 59].

Шкільна соціалізація – це багатогранний процес, який включає педагогічні (виховання й самовиховання) і соціальні (об'єктивні умови життєдіяльності, соціальні інститути) впливи, які відбиваються в поглядах і проявляються в поведінці учнів. Вони взаємопов'язані й виступають у сукупності, забезпечуючи як безпосередній, так і опосередкований вплив на особистість школяра [3, с. 3].

Етапи шкільної соціалізації (дошкільна, початкова, основна і старша школи) є послідовними складовими цілісного і багатовимірного педагогічного процесу. Їх метою є забезпечення базових особистісних підвалин життєвої готовності, соціальної компетентності та адекватності дитини. Ця мета утворює спільний наскрізний зміст етапів шкільної соціалізації і є внутрішньою підставою їх послідовного смислового взаємозв'язку та наступності.

Фрагментація цілісної структури шкільного соціалізаційного процесу відбувається внаслідок вікового психофізичного та соціального розвитку учнів. Завдяки цьому етапи шкільної соціалізації безпосередньо корелюють із загальними етапами навчально-виховного процесу. Межі між етапами є умовними і значною мірою залежать від індивідуальних особливостей і соціальних умов життя кожної дитини.

Перед початком шкільної соціалізації має місце її дошкільна фаза, яка збігається з часом соціалізації дитини в сім'ї та дошкільних закладах, що є провідними агентами соціалізації в цей час. Даний етап соціалізації дитини можна позначити як період соціальної гри. На цьому життєвому шляху дитини школа повинна перебирати на себе відповідні педагогічні завдання. Це виявляється необхідним, оскільки школа має турбуватися про педагогічну якість первинної соціалізації своїх майбутніх учнів. У сучасному суспільстві саме школа з дедалі більшою відповідальністю має братися за розв'язання цих питань. З цією метою школа піклується про педагогічну просвіту і розвиток педагогічної культури батьків та інших агентів первинної соціалізації.

Початковий етап власне шкільної соціалізації розпочинається з моменту вступу дитини до школи. Його можна позначити як початок соціального навчання. Педагогічним завданням шкільної соціалізації на цьому етапі є утвердження, коригування та розвиток базової системи життєвих відносин та орієнтацій, чуттєвості, інтелекту й волі, формування нахилів і вподобань, соціальних інстинктів і пристрастей, утвердження соціальної форми сприйняття, переживання, усвідомлення та задоволення потреб та інтересів.

Молодший шкільний вік виступає основним етапом формування суб'єкта діяльності, спілкування та пізнання. З початком шкільного навчання змінюється соціальна ситуація, яку утворюють єдині та неповторні специфічні для даного віку відносини між дитиною і середовищем. Специфіка процесу соціалізації учнів початкових класів пояснюється сенситивністю, підвищеною чутливістю кожної дитини до змісту власної Я-концепції, що робить її сприйнятливою до зовнішніх впливів.

Вступаючи у взаємодію з середовищем, особистість має реалізувати і проявити себе як суб'єкт життєдіяльності, оскільки саме в цьому процесі здійснюється самоствердження особистості, формування та вияв нових якостей і характеристик [2, с. 8].

На нашу думку, період навчання в початковій школі характеризується розв'язанням таких педагогічних завдань шкільної соціалізації, як освоєння базових алгоритмів соціальної взаємодії та поведінки, початкова соціально-рольова підготовка, збагачення соціального досвіду, визрівання системи соціальних установок, осягнення масштабів соціального простору та часу, самоідентифікаційна консолідація особистості.

Орієнтація шкільної освіти на ефективну соціалізацію учнів, становлення їх індивідуальності потребує внесення корективів у структуру її змісту, організаційних форм, методів та засобів, оскільки проблема дослідження соціалізації особистості молодших школярів завжди доповнюється новими аспектами: аналізом змін умов соціалізації особистості під впливом науково-технічної революції, міждисциплінарним дослідженням людського «Я». Триває розширення напрямів дослідження соціалізації, уточнюються її структура та функції, поглиблюється вивчення соціальних механізмів та інститутів соціалізації, уточнюються особливості взаємодії соціалізації та виховання в сучасних умовах.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми шкільної соціалізації учнів початкових класів. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в пошуку наступності між дошкільною і початковою ланками освіти щодо сприяння соціалізації дітей, у розробці ефективних форм і методів соціалізації особистості, обґрунтуванні методичної основи фахової підготовки педагогічних кадрів для соціального виховання в різних освітніх інституціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абраменкова В. В.* Социальная психология детства в контексте развития отношений ребенка в мире / В. В. Абраменкова // Вопросы психологии. – 2002. – № 1. – С. 3–15.
2. *Архипова С.* Розвиток соціального досвіду особистості в умовах школи / С. Архипова, О. Архипов // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2007. – № 1. – С. 4–8.
3. *Лукашевич М. П.* Теорія і методи соціальної роботи: навч. посібник / М. П. Лукашевич, І. І. Мигович. – К. : МАУП, 2002. – 136 с.
4. *Москаленко В. В.* Социализация личности [Философский аспект] / В. В. Москаленко. – К. : Вища школа, 1986. – 200 с.

5. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. – М. : ТЦ Сфера, 2002. – 480 с.

Наталья Борбич

ОСОБЕННОСТИ ШКОЛЬНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Раскрывается сущность понятий «социализация» и «школьная социализация», определяются особенности социализации детей младшего школьного возраста как процесса взаимодействия индивида и общества на основе предметно-преобразовательной деятельности, в результате которой гармонизируются отношения личности и социума.

Ключевые слова: социализация, школьная социализация, социальность, социальное развитие, социализационный процесс.

Natalia Borbich

FEATURES OF THE SCHOOL SOCIALIZATION OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

In the article the essence of the notions «socialization» and «school socialization» are studied, the peculiarities of the children socialization in the primary school are determined as the process of individual and a society interaction on the basis of subject-converting activity as the result of which the person and society relations are harmonized.

Keywords: socialization, school socialization, sociality, social development, socializing process.

Одержано 5.01.2009 г., рекомендовано до друку 2.03.2009 г.